

СВОБОДА, РІВНІСТЬ ТА ГІДНІСТЬ ОСОБИ: ПРАКТИКО-ПРИКЛАДНІ АСПЕКТИ

УДК 344.1

*Євген Юрійович Варгола,
аспірант кафедри загальноправових
дисциплін та міжнародного права
Одеського національного університету
ім. І. І. Мечникова*

ВІЙСЬКОВІ ЗЛОЧИНИ В КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА ТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ

Не лише в Україні та державах пострадянського простору, а також в країнах колишнього соціалістичного табору, у більшості зарубіжних країн світу за останні роки спостерігається зростання злочинності та погіршення її основних показників. Періоди деякої стабілізації злочинності або незначного її зниження, як правило, з невідворотністю змінюються зростанням і подальшим погіршенням її стану, рівня, структури та динаміки. За істотних розбіжностей у рівнях злочинності в різних країнах першою і визначальною тенденцією в світі, що зберігається впродовж тривалого часу, є її абсолютне та відносне зростання.

Саме тому проблема боротьби зі злочинністю є однією з найактуальніших не тільки для України, де вона загострилася через тривалу економічну, фінансову, енергетичну і політичну кризу, а й для більшості країн світу. В усьому світі нині здійснюються інтенсивні дослідження, спрямовані на пошук і визначення найбільш ефективних шляхів, засобів і методів боротьби зі злочинністю та на її попередження.

Реформи, які відбуваються в нашій державі, постійно ініціюють багато питань, які потребують своєї відповіді, в тому числі і на науковому рівні. Виникають такі проблеми і в науці кримінального права.

Кількість збройних конфліктів на земній кулі, незважаючи на зусилля світової спільноти щодо їх попередження, постійно зростає. Внутрішні військові конфлікти в Афганістані, колишній Югославії, Руанді, Лівії, Іраку, Сомалі, військові дії на Кавказі дають яскраве підтвердження того, що в цих конфліктах гинуть мирні жителі — жінки, діти, журналісти, дипломати, також наноситься суттєвий збиток господарству, руйнуються пам'ятки історії та мистецтва; наносяться не виправдані збитки навколишньому природному середовищу.

Тому проблема боротьби зі злочинами проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку — одними із найбільш негативних соціальних явищ сучасності — є досить важливою і складною для людства і держав світового співтовариства. Вказані злочини створюють загрозу для існування самого міжнародного державного співтовариства, оскільки в структурі людського суспільства зараз мають місце організовані і цілеспрямовано діючі кримінальні об'єднання. Вони перешкоджають здійсненню не тільки кримінально-правової, а й міждержавної соціально-економічної політики в цілому.

Вироблені багаторічними зусиллями всієї прогресивної спільноти міжнародні кримінально-правові норми встановили підстави й умови відповідальності за найнебезпечніші групи злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, незалежно від того, чи є конкретне діяння порушенням внутрішнього законодавства країни, в якій вчинено злочин, а також незалежно від місця вчинення злочину, поширення на них юрисдикції Міжнародного кримінального суду чи судів інших держав тощо.

Питання захисту від злочинних посягань внаслідок застосування зброї відіграють важливу роль у комплексі захисту прав та свобод громадян, і не останню роль тут мають норми кримінального законодавства. Стаття 1 Кримінального кодексу України визначає своїм завданням правове забезпечення

охорони прав і свобод людини та громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання злочинам [1, с. 3].

У Кримінальному кодексі України (далі — КК України) норми щодо відповідальності за міжнародні злочини виділено в розділі XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», в якому містяться статті щодо відповідальності за порушення законів та звичаїв війни (ст. 438), екоцид (ст. 441), незаконне використання символіки Червоного Хреста і Червоного Півмісяця (ст. 445), найманство (ст. 447). У зв'язку з цим актуальним та своєчасним завданням є вивчення поняття «військові злочини», визначення їх системи, аналіз окремих складів цих злочинів. Деякі з кримінально-правових норм, охоплювані нині Розділом XX Особливої частини КК України «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», стали з'являтися в законодавстві ряду європейських держав ще в XIX ст., але під іншими найменуваннями: в німецькому Кримінальному Укладенні 1871 р. вони, наприклад, називалися «Неприятні дії проти дружніх держав» і мали на увазі чотири склади: здійснення проти держави, що не належала німецькій імперії, або монарха такого діяння, яке слід було кваліфікувати як державний злочин; зневага словом або дією монарха або регента якого-небудь з держав; дії проти посланця або повіреного в справах; зловмисне зняття, ушкодження або знищення державного знаку влади; Швейцарський кримінальний закон 1863 р. назвав подібного роду посягання «злочинами проти іноземної держави» (пізніше, з 1937 р. — «порушення зовнішніх стосунків»).

Захист людини від насильницьких посягань під час збройних конфліктів є також одним з головних завдань міжнародного гуманітарного права, яке містить велику кількість міжнародних правил ведення збройної боротьби. Тому військові злочини розглядаються в контексті міжнародних злочинів і в рамках Особливої частини національного кримінального права.

Слід зазначити, що до Другої світової війни існував досить лаконічний перелік міжнародних злочинів: агресивна війна; мобілізації задля воєнних демонстрацій; загроза агресивної війни; втручання держави у внутрішньополітичну боротьбу іншої держави; підготовка на своїй території до замаху на безпеку іншої держави; підготовка найманців для вторгнення на територію іншої держави; порушення режиму демілітаризованих зон.

У доктрині міжнародного права традиційно застосовується термін «міжнародний злочин», який використовується як родовий для двох окремих видів:

- власне міжнародні злочини;
- злочини міжнародного характеру.

Під міжнародним злочином розуміється «найбільш тяжке міжнародно-правове діяння, що посягає на засади існування держав і націй, загрожує міжнародному миру та безпеці» [2, с. 36]. Перелік міжнародних злочинів, їх класифікація закріплена в міжнародно-правових актах, якими було засновано міжнародні кримінальні трибунали. Так, Статут Нюрнберзького трибуналу в ст. 6 містить поділ міжнародних злочинів на: злочини проти миру, військові злочини та злочини проти людяності [3, с. 13], під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду (далі — МКС) підпадають найбільш серйозні злочини, що викликають занепокоєність міжнародного співтовариства: злочин геноциду, злочини проти людяності, військові злочини та злочин агресії (ст. 5 Статуту МКС) [4, с. 58].

Також важливе значення для розвитку міжнародної кримінальної юстиції мав принцип індивідуальної кримінальної відповідальності, схвалений Нюрнберзьким міжнародним трибуналом, що пізніше отримав своє легальне закріплення у документах ООН, зокрема, у резолюції Генеральної Асамблеї ООН від 11.12.1946 р. під назвою «Підтвердження принципів міжнародного права, визнаних Статутом Нюрнберзького трибуналу». Міжнародні злочини були визнані такими, що вчиняються індивідами, а не абстрактними категоріями, і саме через покарання таких індивідів можна забезпечити дотримання норм міжнародного права.

Заслугує на увагу і те, що МКС не визнає будь-яких імунітетів (національних або міжнародних) чи інших спеціальних норм, які можуть бути пов'язані із посадовим становищем особи та захищати її від кримінального переслідування, а також не застосовує строків давності до злочинів, на які поширюється його юрисдикція.

Відсутність у Статуті МКС екстрадиційних норм дає підстави стверджувати про те, що цей судовий орган доповнює національні системи кримінального правосуддя, жодним чином не втручаючись у їх юрисдикцію. Процес передачі винних осіб до МКС для здійснення справедливого судового розгляду

та винесення вироку, що закріплений у Статуті, відповідає меті створення такого судового органу, визначений у Преамбулі Римського договору, і чітко окреслює його доповнюючий характер.

Щодо співробітництва України з Міжнародним кримінальним судом слід зазначити, що Конституційний Суд України визнав невідповідність Римського договору Конституції України. Таким чином, ратифікація цього документа Україною, а, відтак, і співробітництво з Судом можливі лише після внесення відповідних змін до Основного Закону. Враховуючи те, що на сьогоднішній день до Конституції України не було внесено жодної зміни чи доповнення, ратифікацію Статуту МКС нашою державою відкладено на невизначений строк.

Під злочинами міжнародного характеру розуміються передбачені міжнародними договорами суспільно небезпечні діяння, що вчинюються індивідами або групами осіб, які посягають на нормальні відносини між суб'єктами міжнародного права.

Цікавий варіант класифікації міжнародних злочинів запропонували І. Лукашук і О. Наумов. В основу поділу вчені поклали наявні міжнародні угоди, що містять перелік міжнародних злочинів. За їх схемою всі злочини поділяються на дві категорії:

1. злочини за загальним міжнародним правом;
2. конвенційні злочини [5, с. 23].

До злочинів за загальним міжнародним правом вони відносять класичні найтяжчі міжнародні злочини:

а) злочини проти миру (планування, підготовка, розв'язування і ведення агресивної війни чи війни на порушення міжнародних договорів, угод і запевнень або участь у плані чи змові щодо вчинення будь-якої з указаних дій);

б) воєнні злочини (злочинні порушення законів і звичаїв війни: вбивства, тортури або угон у рабство чи з іншою метою цивільного населення окупованих територій; вбивства або катування військовополонених чи осіб, які знаходяться в морі; вбивства заручників; пограбування громадської чи приватної власності; безглузде руйнування міст і сіл; руйнування, не викликані воєнною необхідністю та ін.);

в) злочини проти людяності (вбивства, знищення, поневолення, депортації та інші жорстокі дії, вчинені щодо цивільного населення до чи під час війни, переслідування з політичних мотивів).

Деякі вчені (В. Панов та ін.) класифікують міжнародні злочини таким чином:

власне міжнародні злочини:

а) злочини проти миру: планування, підготовка, розв'язання або ведення агресивних війн та ін.;

б) злочини проти людяності: вбивства, депортації, поневолення, переслідування та інші жорстокі дії щодо цивільного населення;

в) воєнні злочини: порушення законів і звичаїв війни, вбивство військовополонених, заручників, параламентарів, безглузде знищення міст і сіл та ін.;

г) злочини проти людства: геноцид, апартеїд, екоцид, расизм, колоніалізм;

міжнародні кримінальні злочини:

а) проти стабільності міжнародних відносин: тероризм, заручництво, найманство та ін.;

б) такі, що завдають збитків економіці і соціальному розвитку держав: фальшування грошей, контрабанда, дії проти навколишнього середовища;

в) такі, що порушують особисті права людини: рабство, работоргівля, розповсюдження порнографії, тортури та ін.;

г) ті, що скоюються у відкритому морі: піратство, зіткнення суден, ненадання допомоги на морі, забруднення моря шкідливими речовинами та ін.;

д) ті, що вчинюються в районі воєнних дій щодо цивільного населення, військовополонених, поранених, хворих, щодо культурних цінностей та ін. [6, с. 43].

Таким чином, воєнні злочини входять до системи міжнародних злочинів. Фахівці зазначають, що правильна кваліфікація злочинів і з'ясування змісту відповідних статей розділу XX Особливої частини КК України передбачають звернення до відповідних міжнародних актів [7, с. 387]. До таких актів, зокрема, належать:

• Статут Міжнародного військового трибуналу від 8 серпня 1945 р., яким передбачено злочини проти миру (планування, підготовка, розв'язування чи ведення агресивної війни), проти людяності (жорстоке поводження з цивільним населенням, геноцид тощо), воєнні злочини (порушення законів і звичаїв війни);

- Женевські конвенції від 12 серпня 1949 р. про поводження з військовополоненими, про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, про поліпшення долі поранених, хворих та осіб, які зазнали аварії на кораблі, із складу збройних сил на морі, про захист цивільного населення під час війни;
- Додаткові протоколи до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 р. (Протокол I щодо захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від 10 червня 1977 р. і Протокол II стосовно захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру від 10 червня 1977 р.);
- статuti Нюрнберзького (1945 р.) і Токійського (1946 р.) військових трибуналів;
- статuti міжнародних кримінальних трибуналів по Югославії (1993 р.) і Руанді (1994 р.);
- Римський статут Міжнародного кримінального суду (1998 р.); численні конвенції та резолюції ООН [8, с. 287-288].

Використані джерела:

1. Кримінальний кодекс України. — К.: Центр учбової літератури, 2012. — 365 с.
2. Зелинская Н.А. Международные преступления и международная преступность / Н.А. Зелинская. — Одесса: Юрид. лит-ра, 2006. — 549 с.
3. Іващенко В. Проблема класифікації міжнародних злочинів у статуті Нюрнберзького міжнародного воєнного трибуналу / В. Іващенко // Підприємництво, господарство і право. — 2004. — № 10. — С. 9-18.
4. Лукашук И.И. Международное уголовное право: [учебник] / И.И. Лукашук, А.В. Наумов. — М.: Спарк, 2000. — 287 с.
5. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації / В.О. Навроцький. — К.: Юрінком Інтер, 2006. — 487 с.
6. Панов В. Международное уголовное право: [учеб. пособ.] / В. Панов. — М.: ИНФРА-М, 1997. — 243 с.
7. Сучасне кримінальне право України: нормативно-правові документи та судово-слідча практика / [за ред. В.В. Кузнецова]. — К.: Правова єдність, 2005. — 694 с.
8. Блищенко М. Международный уголовный суд / М. Блищенко, И. Фисенко. — М.: ЮНИТИ, 1998. — 240 с.

Варгола Є. Ю. Військові злочини в контексті міжнародного права та кримінального права України.

В даній статті розглянуто проблему боротьби зі злочинами проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Також досліджено класифікацію цих злочинів та методи боротьби з ними, які застосовуються в Україні та в інших державах. Розглянуто співробітництво України з міжнародними організаціями.

Ключові слова: військові злочини, Міжнародний кримінальний суд, міжнародний злочин.

Варгола Е. Ю. Военные преступления в контексте международного права и уголовного права Украины.

В данной статье рассмотрена проблема борьбы с преступлениями против мира, безопасности человечества и международного правопорядка. Также исследована классификация этих преступлений и методов борьбы с ними, которые применяются в Украине и в других государствах. Рассмотрено сотрудничество Украины с международными организациями.

Ключевые слова: военные преступления, Международный криминальный суд, международные преступления.

Vargola Y. War crimes in international law and criminal law in Ukraine.

In this paper the problem of combating crimes against peace, human security and international order. Also, the classification of these crimes and methods of dealing with them, which are used in Ukraine and in other countries. Consider Ukraine's cooperation with international organizations.

Key words: war crimes, the International Criminal Court, international crimes.

Рекомендовано до друку кафедрою загальноправових дисциплін та міжнародного права Одеського національного університету ім. І. І. Мечникова.